

LÅT DEN ANDRE KOMMA IN
ANGELICA HARMS

KONSTNÄRLIGA FORSKNINGSPROCESSER
INST FÖR KONST KONSTFACK, STOCKHOLM 2012
HANDLEDARE EMMA GÖRANSSON, ROLAND LJUNGBERG

Inledning

Mitt projekt "**Låt den Andre komma in**", handlar hur romerna osynliggörs och hur de behandlas som syndabockar i samtida ekonomiska kriser. Jag vill med detta projekt höra deras historia och förmedla den till vår majoritetsbefolkning och göra ett inlägg i den främlingsfientliga debatten.

Vi (majoritetsbefolkningen) har väldigt lite kontakt med och känner väldigt sällan romer, men vi har desto fler föreställningar och fördomar om hur de är. Det är hög tid att vända på den ordningen.

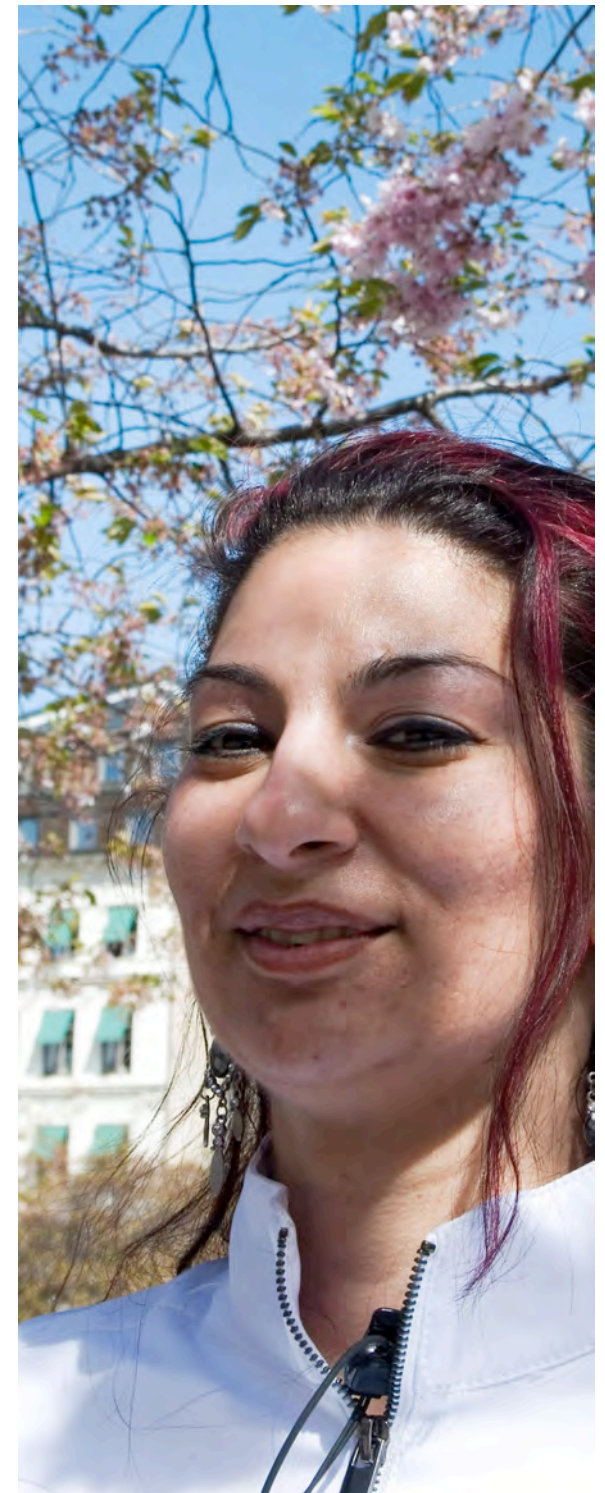
Jag är intresserad av östeuropeiska romer som kommer till Stockholm, vill få höra om deras förväntningar på sin vistelse här. Hur ser deras vardag ut här i Stockholm? Hur kan det vara att komma till ett nytt land utan pengar och inte ha någonstans att bo, inte heller kunna språket eller ens engelska att fråga sig fram på, kanske tom vara analfabet och därmed inte kunna läsa några skyltar och bara gissa sig fram?

Detta är en förstudie till ett mer omfattande arbete om hur Romers vardag ser ut i Stockholm. Romerna består av flera grupper och nationaliteter, ibland t o m utan nationalitet, men en sak är gemensam – de exkluderas alltid. Sverige följer samma mönster av diskriminering som resten av Europa. Jag har fått kontakt med **Sonja Millon**, hon är rom och arbetar aktivt för den romska frågan. Sonja hjälper mig tolka intervjuerna men guidar mig också i den romska kulturen. Det väcks många intressanta frågor under våra intervjuer, om tolerans, om Sverige, om romer och om hur de tvingas ut på vägarna igen inom EU. Studien bygger på mitt deltagande, både som konstnär och som antropolog. Visuell antropologi har sin utgångspunkt i alla kulturella aspekter av den icke verbala kommunikationen som uppstår bland människor.

Jag är fotograf och det innebär att det visuella spelar en central roll i hur jag möter min målgrupp. Jag använder kameran för att fånga ögonblick som är svårtolkade i ord. Jag önskar ofta att jag kunde stanna tiden och reflektera över vad som händer runt omkring mig. Jag ser fotografin som en sådan möjlighet. Den fotografiska utrustningen kan ge upphov till nya infallsvinklar och dolda ögonblick. Jag utforskar under görandet. Med undersökande intervjuer och fotograferingar hoppas jag lära känna den romska kulturen för att sedan kunna förmedla det vidare.

*Sonja Millon under en av våra
efterforskningar*

Fotograf Angelica Harms 2012

Fotograf Angelica Harms 1994

Bakgrund

Jag är nyfiken på människor och nya platser. Under min fotoutbildning gjorde vi en studieresa till Aten, jag besökte då Magara en förort som beboddes av romer, av en slump. Det var ett intressant besök, ett ömsesidigt intresse uppstod. Vi talade inget gemensamt språk, men jag bjöds på te och visades runt. Människorätsorganisationer menar att romerna i Grekland har det allra sämst i Europa. (Cederberg 2010:155) En grekisk rom försöker förklara "-Vi är illitterata. Vi har ingen utbildning. Vi har ingen som kan föra vår talan. Visst behöver vi skola och utbildning för att kunna hävda oss i det grekiska samhället. Men just nu är det våra hem som är det allra viktigaste. Vår trygghet är hotad." (ibid 155) De vräktes från sina bosättningar inför bygget av OS i Aten 2002.

Vi märker att det blir fler dragospelare och tiggare på våra gator och torg. Många av dem är rumänska romer. Situationen för romer i Rumänien, liksom hela forna Östeuropa, är svår, de är väldigt fattiga, diskriminerade, marginaliserade och hotas av såväl allmänheten som högerextremister. De betraktas mer som illegala flyktingar här eftersom de i praktiken inte har tillträde till den svenska arbetsmarknaden, samtidigt saknar de rätten att få asyl. Jag blir på nytt intresserad av hur romerna särbehandlas, och deras situation har t o m blivit sämre.

Diskriminering och trakassering av romer växer i globaliseringens spår. Enligt Arjun Appadurai: "så framstår minoriteterna idag som den primära platsen där staterna kan vältra över den oro som de själva ofta känner över sin egen minoritetisering eller marginalisering (verklig eller föreställd) i en värld dominerad av några få megastater, oregeliga ekonomiska flöden och en statssuveränitet under ständig omförhandling." (Appadurai 2007:65). Appadurai menar att minoriteter blir staternas syndabockar, symboler för staternas misslyckande. Romernas symboliska betydelse blir tydlig i Ungern där planerna att skapa arbetslägen för hundratusentals romer ska bli verklighet. De som inte ställer upp riskerar att bli av med socialbidrag i tre år framåt. Syftet med arbetsläggen är inte att hjälpa romerna att komma in på arbetsmarknaden: "Det handlar inte om vad de som tvingas röja skog faktiskt gör utan att de är under kontroll och att staten kan visa upp för de andra att den gjort något. Det är en bra bild att titta på, för dem som har jobb." (Linton 2012:45).

Antiziganismen är på frammarsch i Europa. Janos en ungersk rom beskriver situation i dagens Ungern: "Det känns överkligt. Att det kan hända på 2000-talet. Att folk i en demokrati frivilligt röstar för att återskapa ett klimat som rådde före andra världskriget." (Linton 2012:16) Nazityskland lyckades genomföra förföljelserna av judarna och romerna genom att förvandla människor till objekt. Det är svårt att känna empati med en konstruerad stereotyp som ständigt presenteras som avvikande från majoritetsbefolkningen. Det är en talande beskrivningen av romernas situation att massmordet av mellan 250 000 och en halv miljon romer i Nazityskland inte bemödade ens med en fråga på Nürnberggrättegångarna. Romerna har återigen blivit objekt. De fördrivs från sina hem och välkomnas ingenstans. Jag vill föra romerna in i majoritetsbefolkningen genom att återböda dem den mänskligheten som förnekats dem. Till min hjälp har jag min kamera.

METOD

”Vi fotografer är ständiga resenärer i mänskliga möten och världen är bildligt talat vår arbetsplats.”, säger Paul Hansen, fotograf (DN 120329)

Jag fotograferar, men jag frågar oftast inte om lov. Jag har kameran synlig och visar att jag har för avsikt att fotografera och går långsamt fram, så att de som lär komma med i bild har tid att vända om. Jag regisserar inte en scen, jag ser ett verkligt scenario. Men det är jag som bestämmer avståndet, tidpunkten och vad som ska komma med inom bildramarna. En fotograf är en ”taker”, men jag inventerar mitt uppsåt ingående. Mina fotografier blir också ett möte för betraktaren, som kan bryta gamla utslitna tankemönster. Jag är både skapare och betraktare av mina fotografier. Under arbetets gång betraktar jag bilderna ingående. Seendet avslöjar innehåll som driver bildernas utformning i nya riktningar. Ibland är en bild precis rätt från början men bearbetningen är ofta ett nödvändigt element i utforskningen av vad bilden har att säga. Att pendla mellan rollerna som skaparen och betraktaren hjälper mig att förstå en bilds potential.

Mina bilder fungerar både som minnesanteckningar och som källor. De är laddade med latent information och innehåller ofta en innebörd som blir uppenbar under processens gång. Skrivna minnesanteckningar speglar de verbala utbytena som sker under mötena med romerna. Bilderna fångar den visuella stämningen och de synliga komponenterna som jag fann intressant under mötenas gång. Min fotografering sker både intuitivt och medvetet. Den intuitiva fotograferingen sker på ett subliminallt plan och det tar tid att förstå informationen som fångats i sådana bilder. Även de mer ”medvetna” fotografierna innehåller spår av det intuitiva. Bilderna lockar fram den undermedvetna delen av den skapande processen hos mig som sedan kan åter appliceras på bilderna. Nya upptäckter ger upphov till nya skildringar av det visuella. Bilderna väcker ofta nya frågor och idéer som jag tar med mig till nästa möte. På så sätt bidrar bilderna till att förnya och utveckla projektet.

I det här projektet frågar jag om lov innan jag fotograferar, eftersom bilderna kommer kanske att visas offentligt och jag vet att en del är oroliga för att bli utvisas trots EUs regler.

Jag tar porträtt av romerna där de är och som de är, man kan ana gatumiljön i bakgrunden. Att fotografera är också att synliggöra! Jag väljer att göra mina porträtt i färg, även om jag tycker mer om sv/v bilder. Färgbilder ger mer en känsla av samtid och det är viktigt att vi förstår att bilderna är från Stockholm 2012. Jag vill gärna ha med ett porträtt av Sonja, hon är numera en kollega och har en nyckelroll i mitt projekt.

Med hjälp av Sonja gör jag intervjuer med rumänska romer, som vi spontant träffar på stan. Ibland vill de inte vara med på bild men berättar lite om sin situation, vi improviserar. Jag använder trial-and-error-metoden, dvs jag prövar mig fram och lär mig av erfarenheterna.

För att förstå andra måste en fotograf vara lyhörd och ödmjuk. Jag behöver komma nära dem jag fotograferar. Kameran får inte bli en barriär. Den är ett redskap som jag plockar fram då jag lyckats skapa förtroende hos de jag fotograferar. Att skapa en närhet kan ta tid. Tid som metod, tid kan vara nyckeln till ett lyckat projekt. Ge tid att skapa förtroende, ge sig själv tid att förstå och sedan tid för eftertanke och reflektion.

Visuell Antropologi

Inom antropologin pratar man om deltagande observation som metod, vid närmare eftertanke är det ett motstridigt förhållande, hur kan man praktisera det? Att både vara vid sidan om och observera, samtidigt som man deltar i situationen, låter som en omöjlig uppgift. Deltagande kan också innebära att man har en direkt eller indirekt påverkan på resultatet, det som Howard Becker kallar för ”reactivity”:

”Does the sample of behavior observed and recorded accurately reflect how people ordinarily act or is it largely a response to the observer’s presence and activities?” (Becker 1974:15).

Det finns även problematiken kring reflexiviteten, då ens egen subjektiva tolkningar kan färga och prägla observationer. Man måste vara observant på hur man observerar. Ibland känns det som en buddistisk uppgift att hitta en medelväg där alla komponenter faller på plats så att bilden blir till under de bästa möjliga förutsättningarna för alla inblandade. När jag blir intresserad av ett projekt brukar jag börja med att göra observationer.

Jag tilltalas av att skrida över gränser och välkomnar det oförutsedda. Många genren och läror har blivit alldeles för stela i sina förhållningssätt. Antropologin är inget undantag. Tidigare har visuell antropologi spelat en undanskymd roll inom antropologin. I sin bok "The Ethnographer's Eye" menar författaren Anna Grimshaw att "Seendet är centralt i modern antropologi vare sig det står tydligt i förgrunden eller inte." Grimshaw framhåller att den antropologiska läran som får sitt uttryck i det verbala och det skriftliga är baserad på "Jakten på en särskild sorts kunskap är grundad på marginaliseringen, inkapslingen och ibland uttryckligt förtryck av det visuella." (Grimshaw 2001:172) Många visuella antropologer har försökt legitimera det visuella genom att vända ryggen till språkbaserade traditioner samtidigt som man tar till lingvistiska grepp i bildmaterialet. Det är en ekvation som inte håller i längden.

Grimshaw citerar Macdougall som föreslår att "Visuell antropologi kan behöva definiera sig, inte i termer associerade med den skrivna antropologin, utan som ett alternativ till den, ett helt annat sätt att få kunskaper om besläktade fenomen." (Grimshaw 2001:172) I sin senare bok, "Visualising Anthropology", undersöker Grimshaw hur visuell antropologi kan integrera och vara interaktiv med andra visuella tillvägagångssätt, t.ex konst, i gränsöverskridande projekt, för att skapa nya möjligheter och infallsvinklar. I min fotografiska praktik kombinerar jag visuell antropologi, konst och street photography

Street Photography och Dokumentärfotografi

I boken "Street Photography" redogör författaren Clive Scott hur street photography skiljer sig från dokumentärfotografi.

Scott anser att "dokumentärfotografen motiverar sitt fastställande av motivet genom implicita påståenden om öde" medan street photography "bibehåller sin omvälvande förmåga genom ett livligt förhållande till slumpen." Dokumentärfotografen försöker påverka oss genom att konfrontera vår moral medan street photography låtsas vara oavhängig. Street photography bejakar kollektiv ansvarslöshet till förmån för individuella reaktioner hos betraktarna. Scott menar att "dokumentärfotografen söker förvandla det relativa till det absoluta" medan street photography "söker att göra tvärtom." Dokumentärfotografen försöker begränsa världen till ett visst antal situationer medan street photography söker sig till variation och mångfald. (Scott 2011:64) Martha Rosler citerar John Szarkowski i sina tankar kring dokumentärfotografins varande:

Most of those who were called documentary photographers a generation ago ... made their pictures in the service of a social cause ... to show what was wrong with the world, and to persuade their fellows to take action and make it right ... {A} new generation of photographers has directed the documentary approach toward more personal ends. Their aim has not been to reform life, but to know it. Their work betrays a sympathy_ almost an affection _for the imperfections and the frailties of society. They like the real world, in spite of its terrors, as the source of all wonder and fascination and value_no less precious for being irrational ... What they hold in common is the belief that the commonplace is really worth looking at, and the courage to look at it with a minimum of theorizing. (Rosler 2006:84)

Rosler menar att Szarkowski presenterar ett dåligt argument för dokumentärfotografins frigörelse från socialt engagemang. Hon menar att ett sådant tillvägagångssätt skapar ett avståndstagande hos betraktaren som sedan har utvecklats till något slags nihilism. Hon har en poäng men jag tror att hon undskattar betraktarens förmåga att finna mening och innehåll i bilder som presenteras med ett minimum av vägledning. Vi kan förbli avtrubbade även för de mest socialt engagerade dokumentärfotografierna. Det finns alltid en risk att själva formatet är lätt att känna igen och därmed lätt att värja sig mot. Street Photography har en förmåga att tränga under förutfattade meningar och överrumpla betraktaren.

Szarkowskis observationer rör sig om dokumentärfotografi men kunde lika gärna vara beskrivningar av skillnaderna mellan dokumentärfotografen och street photography

Vad vi ser är oskiljaktigt från hur vi ser och hur vi ser är baserad på vad vi vet (eller vad vi tror vi vet). Modern visuell antropologi försöker ta intryck av så många infallsvinklar som möjligt för att skapa en kompositbild som är både representativ men även relativ. Slumpen spelar en aktiv roll i en visuell antropologs fältarbete. Jag vill inte agera som en journalist där man letar efter en story utifrån ett givet perspektiv. Den sortens vetande jag söker finns inte att förhandsgranska. Den avslöjas under arbetsprocessen. Där ryms också sorterandet av bilder, varför fastnar jag för en bild men inte för en annan? Vad händer i mörkrummet resp framför datorn?

Jag nämnde tidigare att en fotograf är en "taker" men en fotograf är också en "maker": Magnumfotografen David Hurn uttrycker det så här:

"It is the purpose of life that each of us strives to become what he or she is potentially. Each photographer, then, should be obsessed with stretching towards that goal through an understanding of others and the world we inhabit. When that happens, the results, like photographs, are really the expression of the life of the maker." (Hurn 2008:34)

Work in progress/ undersökning pågår

"Var lyckönskad!" (en direktöversättning av romanis hälsningsfras, där man önskar den andre hälsa och lycka). Så inleder Sonja våra pratstunder med rumänska romer på stan, en rom skulle aldrig drömma om att bara säga Hej! till en äldre rom. Innan vi skiljs åt så välsignar man varandra med Gud vare med er!

Min tolk och informant **Sonja Millon** både guidar mig i den romska kulturen och hjälper mig intervjuva rumänska romer på stan. Vi får oftast en pratstund, men de förväntar sig mer av henne än av mig. I den romska kulturen håller man ihop och hjälper varandra, de ser sig snarare som ett kollektiv än individer. Sällan agerar en rom på eget initiativ, utan man rådfrågar de äldre.

Romerna har stor respekt för de äldre. De rumänska romerna hoppas att Sonja kan hjälpa dem med pengar eller tom boende här. De ser henne som överklass, hon har bara en deltidstjänst som lärarassistent, så det är hon knappast i Sverige. Hon känner kraven och maktlösheten, hon har ingen möjlighet att logera romer som kommer hit. Hennes hyresvärd gör redan allt den kan för att bli av med henne, men eftersom hon inte bryter mot några hyresregler kan värden inte vräka henne. En ung rumänska gick över allas gränser, och förbannade Sonja när hon inte kunde ge henne mer pengar eller förmå mig att göra det.

Vi pratade med Ioan, Maria och Verduza, historierna påminner om varandra. De kommer hit från fattigdom och arbetslöshet och hoppas få ihop pengar som de kan leva på och eventuellt hjälpa sjuka släktingar som är kvar i Rumänien. Jag, med Sonjas hjälp, frågar några frågor om varför de är här, hur länge de ska vara här och vad de hoppas få ut av sin vistelse här. De tycker det är ok att svara på ett par frågor, men sedan tycker de att vi hindrar dem i sitt "arbete". Jag skulle önska ett längre och djupare samtal, där jag lär känna personen lite mer. När vi kom överens med en ung kvinna om att gå och fika när hon skulle ta rast lite senare, var hon försvunnen när vi kom tillbaka.

Tiggeri är oftast det enda sättet att försörja sig på för den här gruppen. När Rikspolisstyrelsen går ut och säger att vi inte ska ge pengar till tiggare för då stödjer vi kriminell verksamhet (utan belägg), anser jag att det är viktigt att visa på hur de rumänska romerna diskrimineras i det öppna EU. Jag har inte uppfattat att romer känner skam för att behöva tigga. Anna (en ung rumänsk rom) säger att det inte är kul att tigga, det vore bättre med ett riktigt arbete, men det är svårt att få ett sådant när hon bara har gått några år i skolan.

Jag vill gärna fånga dessa människor på bild utan att göra dem till stereotyper eller offer. Martha Rosler har myntat begreppet "victim photography" och kritiserat den traditionella dokumentärfotografen för att den objektifierar människorna som porträtteras. Hon diskuterar utifrån de fotografer som tar bilder av missbrukare på The Bowery i New York. Fotograferingarna sker oftast utan vederbörandes tillstånd eller medverkan. Fotografer gör sig skyldiga till integritetskränkningar när de tar sig rätten att porträttera andras misär. Missbrukarna blir offer för kameran, och sedan skildrade som offer i fotografierna. (Rosler 2006:74)

Detta är frågor som jag brottas med genom hela projektet. Många bilder som tas i The Bowery i New York sker då de avporträtterade är medvetlösa. De är utslagna från missbruk eller sömnbrist. Roser menar att många fotografer aldrig skulle våga ta bilder då invånarna på The Bowery befann sig i vaket tillstånd. Toleransen för snokande fotografer med en egen agenda är låg. Rosler kringgår problematiken genom att helt enkelt inte porträtter missbrukarna själva. Hennes bilder visar bara spår och antydningar av missbrukarna.

Roslers lösning tilltalar inte mig i mitt projekt. De rumänska romerna på Stockholms gator är sällan berusade eller mentalt sjuka. Romerna kan ta ett beslut att vara med på en fotografering eller ej. Eftersom de oftast bara är här ett par månader så kommer de inte vara kvar när utställningen visas. De är ett tillfälligt inslag i gatubilden.

Jag söker kontakt och vill att mötena ska vara intressant för både parterna. Med Sonjas hjälp berättar jag om projektet och de får välja om de vill vara med på bild. Ett par gånger har någon avböjt, men oftast pratar de gärna med oss. De blir också nyfikna på hur romerna har det i Sverige och frågar Sonja mycket. Jag tipsar dem om Crossroads, (som bla Stadsmissionen driver), där kan de få lunch, tvätta och duscha, men också få hjälp att veta sina rättigheter på sitt språk av sk Eu-vägledare.

Jag presenterar de rumänska romerna med porträtt och förnamn, vad händer när vi (majoritetsbefolkningen) blir presenterade för dem som individer och vi inte längre kan säga –”där sitter en till sån där”, utan där sitter Simona från Rumänien?

Jag tar inte så många bilder per person, jag kan märka att de är både ovana och lite obekväma. Utan försöker få en bra exponering och komposition från början, men samtidigt blir jag tveksam. Är det bara ovana som vi kanske kan prata bort eller vill de egentligen inte vara med på bild? Det är lättare att hantera om någon säger direkt nej till att vara med på bild. När jag fotograferar rumänska romer som tigger och spelar på våra gator lyser de upp och musikerna spejar, det blir ett möte mellan en som ser och någon som blir sedd.

Tänk om jag skulle våga sätta mig bredvid en tiggande rom på gatan! Att vinkla kameran mot de förbipassande för att betrakta världen från en tiggares perspektiven. Det skulle förstås väcka uppmärksamhet. De som normalt låtsas att romerna inte syns skulle förmodligen titta på fotografen bredvid det osynliga, eller? Det är svårt att räkna ut i förväg hur folk skulle reagera. Jag kanske skulle också bli osynlig. Det kanske finns något slags fält runt tiggande romer en kraft som osynliggör allt i sin närhet. Vad är det som bestämmer gränserna för det vi väljer att se och att inte se?

.Ioan har varit här ett par år, han bor i en husvagn utanför stan. Han försörjer sin fru som är handikappad och kvar i Rumänien, han önskar han kunde åka hem.

Fotograf Angelica Harms 2012

Vi träffade Maria, 19 år, och hennes mormor på Regeringsgatan. De kommer från Sibiu i Rumänien och har varit här i tre månader. De pratade gärna med oss, men ville inte vara med på bild. De är här med stora delar av slakten och sover i sina bilar. Maria har en son på tre år som är kvar i Rumänien. Mormor blev väldigt imponerad av att Sonja pratade så bra romani, och att deras dialekter vara väldigt lika. Medan vi pratar kommer en ung tjej ut från Telenorbutiken och säger att här kan vi inte sitta. Jag blir väldigt förvånad och hon generad när hon ser att jag är svensk, men Maria och hennes mormor är vana, de får flytta på sig hela tiden. Eftersom jag inte får fotografera dem, så frågar jag om jag får fotografera de förbipasserade sittandes bredvid Maria, hon frissar men har inget emot det. Mormodern välsignar Sonjas barn innan vi skiljs åt.

Romerna är ofta väldigt religiösa, men har inte en gemensam religion, utan de anammar det landets religion de bor i. Det finns således romer som är katoliker, ortodoxa, protestanter och även muslimer. I Sverige har Pings-trörelsen många romska medlemmar. (Thurfjell 2012)

Jag hade lagt märke till att många romer var runt Odenplan för att tigga eller spela, så jag bestämde tid med Sonja för en runda. Vi träffar Eva, som vi lätt får kontakt med. Hon kom till Stockholm för en månad sedan tillsammans med sin man och deras fyra barn. Det yngsta barnet är bara sex månader gammalt. De kommer från staden Sibiu, där de bor utanför staden i ett hus med flera andra under väldigt enkla förhållanden. De har åkt bil hela vägen hit. Både i Rumänien och när de kommer hit får de tips och råd från andra rumänska romer om t.ex. var man kan stå i Stockholm. Varje familj eller grupp sköter sig själv sedan när de anländer här. De sover ute – Klart jag är rädd, men vi har inget val, säger Eva. De vet inte hur länge de stannar, de behöver åtminstone få ihop till hemresan. De får inte mycket pengar på att tigga, den dagen hade Eva bara fått ett par kronor, dagen innan hade hon fått ihop ca 40 kr. Hon har inget jobb i Rumänien, om hon hade haft möjlighet att få det skulle hon inte sitta här!

Under Ceausescus tid fanns det större möjligheter att få arbete, då jobbade hon i olika fabriker, bl a en textilfabrik. Hon tittar mot Sonjas kjol, som är knälång. Sonja berättar att romer här i Sverige inte längre går klädda i långa kjolar utan (med undantag för de finska romerna, som bär de traditionella stora svarta kjolorna, min anmärkning) anpassar sig ofta till rådande mode. De vill både passa in och för att de är modeintresserade. Jag blir väldigt tagen av samtalet: Hennes känsla av hopplöshet var så stark. Vad kan hon göra? Och vad kan jag göra? Hon tackar för att jag engagerar mig för romernas sak. Jag ger henne 100 kr (till blöjor) i brist på annat. Hon tackar överväldigande och hoppas Gud kommer ge mig mångdubbelt tillbaka.

Simona kom till Sverige för hon blev lovad arbete som personlig assistent, men när hon kom hit fanns det inget arbete. Hon hade gärna ställt upp på en intervju, men hon talar inte romani så vi kan inte intervjua henne trots att hon kunde tänka sig vara med på en intervju, snopet. Fotograf Angelica Harms 2012

Intervjun med Eva kändes otvungen och öppen, men samtidigt kom vi så nära hennes utsatthet att det gjorde ont i oss. Det kändes skönt att ha kameran att fingra på, men samtidigt var det autopiloten i mig som tog bilderna. Jag ville gärna ha fotografier av henne trots att jag respekterade hennes önskan att inte bli igenkänd på fotografiet. Hennes kroppsspråk var så talande.

Blickarna från de förbipasserande är otrevliga, jag skäms å mina landsmäns vägnar. Jag har hört att några t o m spottar i deras koppar (som de ber om pengar i).

Man kan inte göra ett fotoprojekt om romer utan att tänka på Josef Koudelkas klassiker "Gypsies" från 70-talet. Jag ska inte bli förmäten och våga mig på att jämföra våra bilder utan låta mig inspireras och jämföra romernas situation i våra projekt. Koudelkas sv/v grovkorniga bilder på zigenare (Det var innan romerna tog namnet romer, i England väljer de att fortfarande heta gypsies.) runt om i Europa, men främst i hans forna hemland Tjeckoslovakien. Hans livfulla bilder skildrar romernas hårda tillvaro med värme och charm. De tycks leva i mindre byar på landsbygden, miljön känns övergiven men människorna desto livfullare. Romerna jag möter på Stockholms gator har varit tvungna att splittras från sina familjer och de vet inte när de kan återförenas. De är i ett nytt land och kan inte kommunicera, de är väldigt osäkra och vet inte vem de kan lita på. Det är därför svårt att komma dem nära, såsom Koudelka kunde göra. Han lever med dem, ibland sovandes utanför deras vagnar och hus. Det känns öde, långt från europeisk infrastruktur. Men fotografierna ljuder av musik från de orkestrar som ibland finns i bild. De visar på en stark gemenskap, där sällan bara en person agerar, det finns ofta flera scenarion i bilderna. När jag möter romerna verkar de ensamma, en del spelar tillsammans, men de är som utklippta ur sitt sammanhang och inklistrade i ett annat.

Koudelka sa att "If a picture is good, it tells many different stories," (Koudelka 1993). Romerna förtjänar mer än att framställs som stereotyper. Många påstår att Koudelka själv levde ett liv av utanförskap och det är därför han hade lätt att identifiera sig med och att bli accepterad av romerna. Koudelka har en annan åsikt: 'You know, people say, "Oh, Josef, he is the eternal outsider," but on the contrary I try always to be an insider, both as a photographer and as a man. I am part of everything that is around me.' (Koudelka 2008)

Eva vill inte bli fotograferad, hon är rädd att det ska medföra problem med polisen, men jag får ta bilder som hon inte kan identifieras på. Hon drar upp luvan och jag tar bilder snett bakifrån.

Fotograf Angelica Harms 2012

Diskussion

"In the minds of the majority population the 'Gypsy' embodies either what people desire or what they curse, what they hanker after or what is forbidden. Thus the 'Gypsy' provides the raw material for both demonization and romanticisation." (Strauss[Flodin 2008:12])

Jag vet inte hur jag blev så nyfiken, eller kanske är det nyfikna barnet som jag inte vuxit ifrån? Men både antropologin och fotografen ger mig möjlighet att få utlopp för min nyfikenhet på andra människor. I varje projekt som jag ger mig på försöker jag undersöka motiven bakom valet av projektet. Hela mitt liv har jag utsatts för stereotypiska bilder och berättelser om romer. Även om jag inte är ute efter att demonisera romer finns det alltid en risk att jag kommer romantisera dem istället. Det är min övertygelse att den risken blir mindre om jag undersöker romerna från flera perspektiv samtidigt. Dels är jag fotografen som rör som fritt bland (och gärna blandar) olika stilar och förhållningssätt och dels är jag den nyfikna människan alltid redo att närma sig ett ämne från så många vinklar som möjligt.

Fotografen har alltid sökt sig till konst och socialt utforskande. Många fotografer drar inga gränser mellan dokumentärfotografering och konstfotografering. Arbetssätten kan skilja sig men de färdiga fotografierna kan innehålla både konstnärliga grepp och sociala observationer. Fotografier kan belysa delar av verkligheten som kan gå förlorade i t.ex. etnografisk forskning där bara ord kommer till användning. Den amerikanska sociologen Howard Becker jämför Paul Strands fotografier av småbönder från hela världen med etnografiska rapporter av detsamma. I de senare beskrivs dessa människor som elakare, slugare och eländigare än hur de framställs på bild. Strand avbildar småbönderna som jämlika. Han fotograferar dem när de tittar direkt in i kameran i naturligt ljus. Blickarna är öppna och avväpnade. Strand visar respekt för dem han fotograferar och betraktaren uppfattar något väldigt mänskligt hos de avporträtterade. (Becker 1974:21)

Howard Becker tycker att fotografer och sociologer har mycket att lära av varandra. Han undersöker hur en korsbefruktnings av fotografens och sociologens metoder kan ge upphov till nya sätt att närma sig intresseområden. En fotograf nöjer sig ofta med en metod som innebär att han eller hon tar bilder av det som de finner intressant.

Becker menar att denna metod resulterar i att fotografen ofta tar samma bild i olika miljöer. Deras uppfattning av vad som är visuellt intressant kopplas bort från "the social reality they are working in." (Becker 1974:14) Becker rekommenderar några sociologiska knep för att komma till rätta med problemet. Sociologer, för sin del, behöver bättre förstå sig på fotografins "språk", dvs hur man laddar en bild med information och sedan hur man tolkar den. De flesta människor tittar på bilder utan att närmare granska innehållet.

Stefan Jonsson har granskat hur konst och journalistik förhåller sig till varandra. I en artikelserie (DN 2004) påstår han att "Journalistiken fikionaliseras medan konsten politiseras." Jonsson tycker vidare att "dagens journalister har allt att lära av konstnärerna, filmarna och författarna". Det har alltid funnits ett förhållande mellan konsten och journalistiken, även om detta nu fallit i glömskan. Jonsson menar att förutsättningar för dokumentärfilmen (och i förlängning all journalistisk användning av filmmediet) skapades under 1920-talet utifrån tre fenomen: "dels en särskild berättarteknik, utvecklad i tidig stumfilm, dels en socialpolitisk uppgift, en vilja att upplysa och engagera allmänheten som uppstod först i mellankrigstidens politiska offentlighet, dels det slags främmandegörande och verklighets avslöjande montage-tekniker som utvecklades inom 1920-talets avantgardefilm". Han ser gärna fram emot att dagens journalistik påverkas på ett liknande sätt.

Den politiseringen av konsten som Jonsson hänvisar till personifieras av två brittiska fotografer, Clare Strand och John Goto (Fotografins Hus 2004). De belyser på var sitt sätt vår tids utslag och missanpassade. Man kan urskönja Dickens London i deras arbeten, men det är främst en metafor för dagens orättvisor. Clare Strand har fotograferat svart/vita porträtt framför en typisk 1800-tals romantisk fond, där de hemlösa och sjuka känns nakna och framställs lika obekväma som de är i vårt samhälle. Strands bildserie "Gone Astray" ("Gått Vilse") speglar den alienationen som skapats av både urbanisering och social utslagning. Strand vill skapa en atmosfär som är "dubbelbottnad och känslomässig" och konstnärens sätt att visa den utsatta människan, väcker empati och förståelse. I slutändan är deras problem också våra problem.

John Goto har gjort tidstypiska porträtt på samma målgrupp men i ett modernt finansdistrikt i London. Stereotyper iscensättes på ett sätt som underminerar och utmanar både fotografiska konventioner och vår tolkning av rollfigurerna (Som i Gotos fall består av konstnärsvänner, kritiker och curatorer).

Genom att flytta dessa stereotyper utanför sitt vanliga sammanhang (samhällets periferi?) och placera dem i en främmande miljö, synliggörs missförhållanden och tränger sig in i betraktaren. Samtidigt som man ser människan avslöjas missförhållanden bakom eländet och vi är därmed tvungen att konfrontera deras situation. Kanske en anledning till att tiggarens närvaro i t.ex. tunnelbanan i Stockholm väcker så starka känslor. Att förbjuda dem att vistas där är ett sätt att osynliggöra dem ytterligare.

Fotografer som Paul Strand, John Goto, Clare Strand och Josef Koudelka visar att det finns alternativa sätt att fotografera människor utan att Martha Roslers farhågor för att de fotograferade förvandlas till offer realiserar. Fotografens val av arbetsmetoder och hur materialet förverkligas laddar de färdiga bilderna med olika grader av politisk sprängkraft. I Gotos och Clare Strands fall följer man vad Ranciére kallar "logiken i en konstnärlig politik" som består i att upphäva den sensoriska erfarenhetens vanliga koordinater. "(Ranciére 2006:97) En bild där stereotyper eller stigmatiserade figurer förvandlas till individer utgör en politisk handling. Själva synliggörandet av de människorna som döljs av stereotyperna sätter igång en process med politiska förtecken: "Politiken består i att omkonfigurera det delande av det sinnliga som definierar det gemensamma i ett samhälle, i att där införa nya subjekt och objekt, att synliggöra det som inte var synligt och att de som enbart betraktades som djur som gör oväsen i stället uppfattas som talande varelser."(Ranciére 2006:97)

Det är symptomatiskt av romernas osynliggörande att stavningsprogrammen på min dator och iPhone konsekvent ifrågasätter stavningen eller existensen av ordet romsk. Europas största minoritet har inte ens plats i min digitala ordbok. I dagens globaliserad värld lever många människor under transnationella förhållanden. De jobbar i ett land och försörjer en familj som befinner sig i ett annat land. Dessa människor försöker upprätthålla familjeband digitalt genom en flitig användning av t.ex. email, sms, sociala medier och Skype med mera. Det är svårt att föreställa sig hur tiggande romer skulle få tillgång till även dessa mest basala möjligheter att hålla kontakt med familjen. Många transnationella arbetare finner sig i samhällets utkanter. Romer finner sig för det mesta utanför samhällets periferi. Deras utfrysning är omfattande.

Romerska familjer, som av tradition har starka familjeband, spridas vind för våg i dagens Europa. Mellan 12 och 15 miljoner Europeiska romer riskerar att utsättas för diskriminering, förföljelse och utvisning på grund av sin "etnicitet". Det känns som om den fysiska utestängningen som personifierats av "gated communities" har blivit en del av majoritetsbefolkningens inre, ett psykologiskt försvar mot ett odefinierat hot. Romerna representerar både vad majoritetsbefolkningen är rädd för men även vad de längtar efter: Man kan knappast påstå att det var bättre förr. På 1500-talet var det belagt med dödsstraff för manliga romer att uppehålla sig i Sverige. På 1600-talet skulle alla romer utvisas från landet. Mellan 1914 och 1953 var romsk invandring till Sverige förbjuden. Idag har vi en annan inställning, vi låtsas bara att de inte finns.

Slutord

Jag hoppas mitt projekt ska leda fram till att flera blir nyfikna på romerna och även andra etniciteter. Tomas Böhm menar att det är när nyfikenheten övervinner rädslan för det främmande, som främlingsfientligheten besegras. (Böhm 2012) Kultur är den nyfiknas arena. Konst skapas av de nyfikna för de nyfikna. Många tolkar konstnärliga utspel som ett sätt att provocera. Jag ser det snarare som ett sätt att stimulera. Konsten har en skyldighet att agera när fördomar och förutfattade meningar förvandlas till vedertagna sanningar. Jag vill inte komma med pekpinna om hur vi ska tänka, men jag vill att mina fotografier ska ge betraktaren möjlighet att känna tänka efter och kanske komma till nya insikter.

Sonja och jag har funnit ett spännande samarbete. Intervjuerna blir bättre och öppnare, jag tror vi snart har mitt efterlängtade samtal. Vi får bäst kontakt med de rumänska romska kvinnorna, det beror säkert på att vi också är kvinnor.

Av en tillfällighet fick jag en sk stereobildsbetraktare (en föregångare till Viewmaster) av en väninna nyligen. Jag ska anpassa mina porträtt till den och ha den med på visningen. Det jag hoppas uppnå är att betraktaren måste anstränga sig lite och se porträtten. Man ser genom ett par glasögon och kan inte värja bort huvudet, som när man går på stan och möter romerna.

Jag gör fotogravyrer av mina fotografier av tiggande romer, jag klipper ur dem ur gatumiljön. Det var deras nästan sakrala kroppsspråk, som fick mig att bli nyfiken, de såg så malplacerade ut. Vilka är de? Mitt projekt både började och avslutas med deras poser.

Jag klipper ur dem för jag tycker det är ovärdigt för dem att sitta där, men det behövs gemensamma krafter för att ge dem ett värdigt liv inom majoritetskulturen.

Antiziganismen är djupt rotad i Europa. Det fick artisten Madonna erfara under en konsert i Bukarest i augusti 2009 när hon delade scenen med romska dansare. Artiga applåder för dansarnas insatser förvandlades till burop hos publiken när Madonna fördömde diskrimineringen av romer i Östeuropa. Under en paus i konserten sade Madonna: "Det har kommit till min kännedom att det är mycket diskriminering av romer i Östeuropa. Det gör mig väldigt ledsen" (Svd 20090827). Varken det faktum att romsk musik och dans ses som en del av det mänskliga kulturella arvet eller Madonnas ställning som artist kunde förhindra publikens häftiga reaktion mot uttalandet.

Man kan fråga på vilka sätt mitt projekt rymmer inom konstnärlig forskning? Det naturliga svaret vore att eftersom konstnärlig forskning befinner sig i begynnelsen av sin utveckling är att alla projekt med ett konstnärligt inriktat forskningssyfte faller in under den här kategorin. I boken "Off the grid" framställs konstnärlig forskning som en oavhängig disciplin som går i bräschen för en ny sorts sätt att utforska världen. "Within the academic research community, artistic research has a weak identity: its agenda is strongly associated with a frontier mentality. Its borders and operators are not under strict supervision..." (Bode och Schmiidt 2008:26). Författarna menar att avsaknaden av en rigid disciplin vilken finns i många andra forskningsfält är bra. Konstnärlig forskning erbjuder inga objektiva och neutrala säkerhetszoner att jobba i. Den är ett okänt fält som tillåter uppkomsten av nya forskningsmöjligheter.

Fotopolymer "Sakral" Fotograf Angelica Harms 2012

Källor:

Informanter:

Lacatus Tiberiu EU-vägledare Crossroads, intervjuer 3/5, 21/5-12
Millon Sonja romsk expert och tolk, intervjuer och samtal 24/4, 8/5, 21/5-12
Thurfjell David, föreläsning 12-04-18, docent i religionsvetenskap, Södertörns högskola,

Litteratur:

Appadurai Arjun, 2007 *Rädslan för de fåtaliga* Stockholm Tankekraft förlag
Bode Mike & Schmidt Staffan 2008 *Off the grid* Göteborg Art Monitor
Böhm Tomas, Brunberg Jon (red) 2012 *Tolerera* Stockholm Jon Brunberg förlag
Clive Scott, 2011 *Street Photography; from Atget to Cartier-Bresson* London I.B. Tauris & Co. Ltd
Cederberg Irka 2010 *Född fördömd, Romerna – ett europeiskt dilemma* Stockholm Leopard förlag
Flodin Hanna, 2008 Representationen av romer i *Den förste zigenaren i rymden 2008 Film Vetenskap* Lunds universitet
Grimshaw Anna, 2001 *The Ethnographer's Eye*
Grimshaw Anna, Ravetz Amanda 2005 *Visualizing Anthropology*
Hurn David 2008 *on being a photographer* Lenswork Publishing WA
Koudelka Josef 2011 *Gypsies* Göttingen, Tyskland Thames & Hudson
Linton Magnus, 2012 *De hatade, Om radikalhögerns måltavlor*. Stockholm Atlas
Ranciére Jacques 2006 *Texter om politik och estetik* Lund Site edition 2
Rosler Martha 2006 *3 works* Halifax, Nova Scotia, Canada NSCAD

Internet:

PHOTOGRAPHY VIEW; Josef Koudelka's Melancholy Visions Of Gypsy Life
By Charles Hagen Published: May 09, 1993
<http://www.nytimes.com/1993/05/09/arts/photography-view-josef-koudelka-s-melancholy-visions-of-gypsy-life.html?pagewanted=all&src=pm>
<http://www.guardian.co.uk/artanddesign/2008/aug/24/photography>
http://www.svd.se/nyheter/utrikes/madonna-buades-ut-i-bukarest_3424755

Media:

Jonsson Stefan , "Konsten gräver där medierna rusar förbi" DN Kultur 22/6, 24/6 2004
samt hans föreläsning under Xposeptembers, Kulturhuset 11/9
Svt Debatt 120405 <http://svtplay.se/t/103450/debatt>
Sveriges Radio P1-morgon 120210 <http://sverigesradio.se/sida/sok.aspx?q=tiggeri>
Dagens Nyheter 120329
Fotografins Hus, Skeppsholmen, visade Clare Strands och John Gotos utställningar 10/9-20/10 2004

Abstract

"Låt den Andre komma in" (Let The Other One Come In)

Angelica Harms 2012, Artistic Reseach, Konstfack, Stockholm.

This project looks at how the Roma have been ignored and, at the same time, have become scapegoats in the current economic crisis. Many Roma have been displaced and uprooted by forces of discrimination and persecution. Freedom of movement in Europe has allowed Roma to seek their fortune (or misfortune) throughout the EU. By using interviews, street photography and a visual anthropological approach, the Roma found begging on the streets of Stockholm are presented to the public. The aim is to awaken curiosity concerning these anonymous figures on the streets and enable the public to regard them as characters of flesh and blood. It is artistic research motivated by moral indignation at the ignominious fate of Europe's largest minority.

Key words: visual anthropology, street photography gypsies, romas, transnationalism